

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану та проблем модернізації професійної (професійно-технічної) освіти України, а саме впровадженню дуальної освіти у професійну підготовку майбутніх фахівців робітничих спеціальностей. Наголошено на важливості впровадження елементів дуального навчання в систему освіти України з метою усунення розбіжностей між теорією і практикою, узгодження дій освітньої та виробничої сфер із підготовки робітничих кадрів.

Проаналізовано наукові погляди вітчизняних і зарубіжних вчених на актуальні проблеми модернізації професійної освіти. Виокремлено можливі шляхи вирішення наявних суперечностей, які ґрунтуються насамперед на професійній підготовці майбутнього фахівця, здатного швидко адаптуватися до нових умов праці, мислити творчо, зважаючи на сучасні тенденції розвитку освіти.

Зазначено, що підґрунтям для впровадження дуальної освіти можуть стати ті галузі, які найбільш потребують залучення кваліфікованих працівників. З огляду на це, найчастіше за дуальною формою навчання готують майбутніх сільськогосподарських робітників. Проте дуальна форма здобуття освіти не придатна для підготовки майбутніх медичних працівників.

Розглянуто проблеми, з якими стикнулися заклади професійної (професійно-технічної) освіти під час впровадження елементів дуальної форми навчання. Запропоновано послідовність створення дуального освітнього середовища між закладом освіти і роботодавцем (підприємством, установою, організацією). Визначено основні переваги дуальної форми навчання як для закладів професійної освіти, так і для здобувачів освіти. Наголошено на необхідності законодавчого та нормативно-правового забезпечення, запровадження системи мотивації для підприємств, створення інституту наставництва й ефективної системи професійної орієнтації.

Ключові слова: професійна (професійно-технічна) освіта, дуальна форма здобуття освіти, професійно-практична підготовка, кваліфіковані робітники, роботодавці.

Унаслідок розв'язаної країною-агресором повномасштабної війни ринок праці України втратив чималу кількість висококваліфікованих фахівців робітничих спеціальностей. Тому є різні причини: хтось нині боронить нашу країну від російської армії на фронті, дехто виїхав як біженець за кордон чи як внутрішній переселенець, втрапивши роботу, переїхав в інший регіон України. Та попри тривалу кризу, пов'язану із епідемією COVID-19, повномасштабною війною підприємці нашої держави помалу відновлюють бізнес. У той же час відновлюється енергетична, житлова, соціальна інфраструктура деокупованих міст. У підсумку виникає проблема, яка на сьогодні існує в економіці: нестача кваліфікованих працівників «ручної» праці. Звідси постає запит роботодавців щодо підготовки слюсарів, швачок, будівельників, водіїв та ін. Здобути такі професії допоможуть заклади професійної (професійно-технічної) освіти, які використовують найефективніші європейські практики.

Однією з таких європейських форм організації навчання є дуальна освіта. Свого часу дуальна освіта була впроваджена в німецькі університети з метою перемогти проходження стажувань для «галочки», подолати прірву між теорією на лекціях і реаліями професій, а в заклади професійної освіти – узгодити взаємодію освітньої та виробничої сфери з підготовки кваліфікованих кадрів певного профілю, ознайомити учнів (студентів) із корпоративною етикою підприємства. Бо навіть у 60-х роках минулого століття на батьківщині дуальної освіти – у Німеччині – зрозуміли, що навчальні програми закладів освіти «не встигають» за науково-технічним прогресом.

У Законі України «Про освіту» зазначено, що дуальна форма здобуття освіти – це спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти (в інших суб'єктах освітньої діяльності) з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі угоди [7].

Вектор розвитку й різні аспекти дуальної освіти в Україні, зокрема питання інноваційної діяльності, значення та місце освіти у зв'язках із наукою і виробництвом, висвітлюють у своїх працях І. Андрейців, В. Андрущенко, В. Бугайчук, Ю. Деркаченко, А. Ємельянова, М. Колесник, В. Кремень, Н. Ничкало, І. Савченко, К. Мірошніченко, В. Радкевич, В. Черніченко, І. Хижняк, О. Щербак, О. Яковенко та ін.

Втім, незважаючи на наявність наукових розвідок, присвячених впровадженню та розвитку дуальної освіти, механізмам співпраці роботодавців із закладами професійної (професійно-технічної) освіти щодо участі в професійно-практичній підготовці кваліфікованих фахівців робітничих спеціальностей, зазначені питання, на нашу думку, є недостатньо досліджені.

Мета статті – дослідження сучасного стану та проблем модернізації професійної (професійно-технічної) освіти України.

Впровадження дуальної освіти в професійну підготовку майбутніх фахівців робітничих спеціальностей регламентує низка нормативних документів і законодавчих актів, зокрема: Закон України «Про професійну

(професійно-технічну) освіту» від 10 лютого 1998 року № 103/98-ВР з наступними змінами і доповненнями; Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII з наступними змінами і доповненнями; наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження елементів дуальної форми навчання у підготовку кваліфікованих робітників» від 23 червня 2017 року № 916 тощо. Цим наказом передбачено створення закладами професійної (професійно-технічної) освіти необхідних умов забезпечення гнучкості та мобільності організації навчально-виробничого процесу, а саме проведення професійно-практичної підготовки здобувачів освіти в умовах виробництва [6].

Досліджуючи зарубіжний напрям розвитку дуальної освіти, І. Андрейців у статті «Що таке дуальна освіта і навіщо вона українцям» (2017 р.) [1] розглянула питання функціонування дуальної освіти в Німеччині та обґрунтувала необхідність впровадження її в Україні, зауваживши, що «індекс глобальної конкурентоспроможності України на 11-му місці, а якість підготовки персоналу в компаніях та організаціях – на 94-му».

Тему впровадження дуальної освіти порушує вже не перший рік Федерація роботодавців України. Її очільник Д. Олійник стверджує, що через дуальну форму навчання пришвидшується процес адаптації теоретичних знань, які вкрай необхідні молодій людині. Вона зникає до роботи в колективі, до робочого місця взагалі. Був період, коли роботодавець і професійно-технічна освіта були дуже далекі одне від одного. А система дуальної освіти наближає усіх до розуміння, якої кваліфікації, яких знань потребує конкретно цей роботодавець від працівника. Під ці потреби «підтягується» (хоч і не одразу) навчальна програма. У результаті шлях учня (студента) до майбутньої професії, час реальної підготовки фахівця скорочується – зазначає фахівець [4].

Проте, як стверджує генеральний директор директорату фахової передвищої, вищої освіти О. Шаров [4], благодатним ґрунтом для запровадження дуальної освіти є саме ті галузі, де існує системна проблема нестачі кваліфікованих робітників. Тому найчастіше готувати для себе працівників за дуальною формою навчання беруться сільськогосподарські компанії та підприємства. На 2-е місце за цією формою навчання може вийти ІТ-сфера. Але дуальна форма здобуття освіти геть не придатна для підготовки майбутніх медичних працівників: поки вони не стали лікарями, лікувати не мають права.

Сьогодні, як зазначає Член Національного агентства кваліфікацій Ю. Рашкевич, у деяких закладах вищої та професійної (професійно-технічної) освіти впроваджено елементи дуального навчання: певну частину часу учні (студенти) отримують знання в аудиторіях, а частину – на виробництві чи підприємстві. Готується основа для запуску повноцінної дуальної освіти – з реальним навчанням на виробництві, використанням у повному обсязі ЄКТС, чіткими критеріями оцінювання, з обов'язковою оплатою роботи під час навчання. Тобто до 70% професійно-практичної підготовки учня (студента) проходитиме в умовах реального виробництва, тоді як на теоретичні заняття відводиться до 30% [3].

Тож до основних переваг дуальної форми навчання для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти належать:

- паралельне здобуття професійної (професійно-технічної) освіти та практичного досвіду на підприємстві;
- фінансовий захист протягом усього терміну навчання;
- робота над актуальними виробничими проектами;
- рання інтеграція до трудової діяльності;
- більш міцний взаємозв'язок теорії та практики;
- кращий розвиток «м'яких» навичок (англ. Soft Skills) та особистісних компетентностей;
- гарантоване отримання місця роботи одразу після закінчення навчання [2].

З початком повномасштабної війни виникла потреба перенавчання дорослого населення, якому необхідно змінити фах чи актуалізувати вже набуті навички. Звичайна перепідготовка у центрах зайнятості не гарантує працевлаштування та її навчання у них відбувається суто теоретично. Тому МОНУ рекомендує використовувати дуальну форму навчання за допомогою міжнародних фондів.

За словами міністра освіти і науки України О. Лісового, у заклади професійної (професійно-технічної) освіти потрібно інвестувати, а також об'єднувати їх у потужні регіональні професійні центри, адже сьогодні «ремесло в руках – це успіх», оскільки після війни буде потреба у великій кількості залучених до відбудови країни фахівців [5].

Однак, розглянемо проблеми, з якими зіткнулися заклади професійної (професійно-технічної) освіти під час впровадження елементів дуальної форми навчання:

- недостатній зв'язок між закладами професійної (професійно-технічної) освіти та роботодавцями, які не розуміють потреб дуальної освіти й недостатньо вмотивовані для участі в ній;
- партнерами впровадження можуть бути лише постійно функціонуючі підприємства;
- серйозні й відповідальні тристоронні договірні відносини;
- відсутність у значній частині педагогічних працівників (майстрів виробничого навчання) компетентностей, пов'язаних із практичними фаховими навичками;
- низький ступінь достовірної інформації про сучасні і майбутні потреби стейкхолдерів та їх вимоги до кваліфікації працівників;
- відсутність сучасного обладнання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти та неналежний рівень обізнаності про новітні технології, що запроваджуються на сучасних виробництвах;

- недостатня зацікавленість стейкхолдерів у фінансуванні підготовки кваліфікованих робітників;
- відсутність навчально-методичної підготовки наставників підприємства, які здійснюють навчання учнів;
- часткова відповідність видів робіт, що виконують учні на підприємствах, змісту робочих навчальних програм;
- складність паралельного опанування учнями робітничих професій та здобуття повної загальної середньої освіти.

Враховуючи вищезазначене, пропонуємо таку послідовність створення дуального освітнього середовища між закладом професійної (професійно-технічної) освіти і роботодавцем (підприємством, установою, організацією):

- пошук бізнес-партнерів та укладання угод;
- запровадження спільних нарад керівників підприємств та закладу для відпрацювання комплексної стратегії дій й вирішення питання щодо необхідності оформлення додаткових умов під час укладання угод про співпрацю між закладами освіти та роботодавцями з метою визначення професійних та ключових компетентностей, якими мають володіти випускники закладів освіти під час працевлаштування;
- визначення переліку підприємств, установ та організацій, що надають місця якісної виробничої практики здобувачам освіти і відпрацювання механізму укладання з ними договорів про дуальну освіту;
- розробка та узгодження навчальних планів, програм навчальних модулів із врахуванням вимог роботодавців;
- здійснення постійного супроводу роботодавцями здобувачів освіти під час навчання в закладах освіти з метою відбору та подальшого працевлаштування кращих випускників, укладання тристоронніх договорів;
- створення онлайн-курсів (комплексу методичного забезпечення) з дисциплін, модулів, окремих тем тощо;
- проведення майстер-класів, тренінгів для викладачів закладів освіти та фахівців підприємств щодо організації навчання учнів (студентів) за дуальною формою.

Отже, для здобувачів освіти дуальна форма навчання – це чудовий шанс набуття професійних компетентностей, необхідних для подальшої освіти, працевлаштування та безболісного адаптування до дорослого життя; можливість навчатися в реальних виробничих умовах; фінансовий захист протягом усього терміну навчання; ідентифікація себе з компанією та обраною професією, тобто соціальна та економічна інтеграція молодої людини.

Для закладів професійної освіти дуальна форма здобуття освіти – це модернізація освітніх програм, підвищення якості освіти, підвищення мотивації учнів (студентів) до навчання, наближення освіти до сучасних вимог ринку праці, зростання ролі роботодавців у професійній підготовці майбутніх фахівців, підвищення конкурентоспроможності випускників.

Утім для ефективного впровадження дуальної системи навчання потрібне законодавче та нормативно-правове забезпечення, запровадження системи мотивацій для підприємств, створення інституту наставництва й ефективної системи професійної орієнтації. Вирішення цих завдань сприятиме формуванню нової моделі професійної підготовки, яка дозволить подолати гальмування у структурі, обсягах та якості трудових ресурсів від реальних вимог конкретних підприємств.

Використана література:

1. Андрейців І. Що таке дуальна освіта і навіщо вона українцям. *Українська правда – Життя*. URL : <https://life.prawda.com.ua/society/2017/02/16/222630>
2. Григор'єва В. А. Дуальна форма підготовки фахівців із будівництва в технічних університетах Німеччини. *Актуальні питання педагогіки та психології : наукові дискусії : матеріали наук.-практ. конф. м. Харків (11–12 вересня 2020 р.)*. Харків, 2020. С. 43–46.
3. До 70% навчання на виробництві і 30% – в аудиторіях : уряд визначив, як в Україні впроваджуватимуть дуальну освіту. Міністерство освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/do-70-navchannya-na-virobnictvi-i-30-v-auditoriyah-uryad-viznachiv-yak-v-ukrayini-vprovadzhuvatimut-dualnu-osvitu>
4. Навчатися і працювати : 10 питань про дуальну освіту. Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-yakisnezhyttia/3310741-navcatisa-i-pracuvati-10-pitan-pro-dualnu-osvitu.html>
5. Не треба відкривати нові навчальні заклади. Як змінюється система професійної освіти в умовах війни. ZAXID.NET. URL : https://zaxid.net/rinok_pratsi_v_ukrayini_2023_i_profesiyi_v_umovah_viyni_zmini_n1561930
6. Про впровадження елементів дуальної форми навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітників: наказ Міністерства освіти і науки України 23.06.2017 р. № 916. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0916729-17#Text>.
7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

References:

1. Andreitsiv I. Shcho take dualna osvita i navishcho vona ukrainsiam. [What is dual education and why is it for Ukrainians]. *Ukrainska pravda – Zhyttia*. URL : <https://life.prawda.com.ua/society/2017/02/16/222630> [in Ukrainian].
2. Hryhorieva V. A. Dualna forma pidhotovky fakhivtsiv iz budivnytstva v tekhnichnykh universytetakh Nimechchyny. [Dual form of training of construction specialists at technical universities in Germany]. *Aktualni pytannia pedahohiky ta psykholohii : naukovy diskusii : materialy nauk.-prakt. conf. m. Kharkiv (11–12 veresnia 2020 r.)*. Kharkiv, 2020. S. 43–46 [in Ukrainian].
3. Do 70% navchannya na vyrobnytstvi i 30% – v audytoriiakh: uriad vyznachyv, yak v Ukraini vprovadzhuvatymut dualnu osvitu. [Up to 70% of training on the job and 30% in classrooms: the government has determined how dual education will be imple-

- mented in Ukraine]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/do-70-navchannya-na-virobniectvi-i-30-v-auditoriyah-uryad-viznachiv-yak-v-ukrayini-vprovadzhuvatimut-dualnu-osvitu> [in Ukrainian].
4. Navchatysia i pratsiuvaty : 10 pytan pro dualnu osvitu. [Study and work : 10 questions about dual education]. Ukrinform. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-yakisne-zhyttia/3310741-navcatisa-i-pracuvati-10-pitan-pro-dualnu-osvitu.html> [in Ukrainian].
 5. Ne treba vidkryvaty novi navchalni zaklady. Yak zminiuietsia systema profesiinoi osvity v umovakh viiny. [There is no need to open new educational institutions. How the system professional education changes in the conditions of war]. ZAXID.NET. URL : https://zaxid.net/rinok_pratsi_v_ukrayini_2023_i_profesiyi_v_umovah_viyni_zmini_n1561930 [in Ukrainian].
 6. Pro vprovadzhennia elementiv dualnoi formy navchannia u profesiinu pidhotovku kvalifikovanykh robotnykiv. [On the introduction of elements a dual form of education in the professional training qualified workers] : nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 23.06.2017 r. № 916. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0916729-17#Text> [in Ukrainian].
 7. Pro osvitu. [About education] : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

Kosiak I., Hryhorieva V. State and current problems modernization of vocational (vocation-technical) education in Ukraine

The article is devoted to the study of the current state and problems modernization of professional (vocational and technical) education in Ukraine, namely the implementation dual education in the professional training of future specialists in labor specialties. The importance introducing elements dual education into the education system of Ukraine with the aim of eliminating the gap between theory and practice, harmonizing the actions of the educational and industrial spheres for the training workers was emphasized. The problems encountered by professional (vocational and technical) education institutions during the implementation of elements a dual form of education are considered. The sequence of creating a dual educational environment between an educational institution and an employer (enterprise, institution, organization) is proposed. The main advantages of the dual form of education for both professional education institutions and students are determined. The need for legislative and regulatory support, the introduction of a motivation system for enterprises, the creation of a mentoring institute and an effective system of professional guidance was emphasized.

Key words: *professional (vocational and technical) education, dual form education, professional and practical training, qualified workers, employers.*